

Ks. JAN LARISCH

Ostrawa

<https://orcid.org/0009-0009-8333-2353>

ZMIANY W STRUKTURZE ORGANIZACYJNEJ CZECHOSŁOWACKIEJ CZĘŚCI (ARCHI-)DIECEZJI WROCLAWSKIEJ W LATACH 1918–1977

CHANGES IN THE ORGANISATIONAL STRUCTURE OF THE CZECHOSLOVAKIAN PART OF THE (ARCH)DIOCESE OF WROCLAW IN THE YEARS 1918–1977

ABSTRACT:

Tekst w sposób chronologiczny opisuje powstanie i rozwój administracyjnych struktur kościelnych w zagranicznej, czyli austriackiej, a od 1918 r. czechosłowackiej części archidiecezji wrocławskiej.

Do podziału diecezji wrocławskiej doprowadziły przede wszystkim tzw. wojny śląskie (1740–1763). Większość diecezji, wraz z miastem biskupim – Wrocławiem, znalazła się w granicach Prus. Mniejsza część, obejmująca cały Śląsk Cieszyński i część Śląska Nyskiego – pozostawała pod jurysdykcją państwową Austrii, a później Austro-Węgier.

Zakończenie I wojny światowej doprowadziło do powstania nowych państw, co spowodowało również zmiany w strukturze administracji kościelnej. Śląsk Cieszyński został podzielony pomiędzy dwa państwa – Czechosłowację i Polskę. Administracja kościelna ziem polskich została włączona do nowej diecezji katowickiej, powołanej do życia w 1925 r. Na terenach należących do Czechosłowacji utworzono niezależny pod względem prawnym Komisariat książęco-biskupi dla czeskiego Śląska wschodniego. Podobny, prawnie niezależny komisariat, powstał również na terenie obecnie czechosłowackiego Śląska Nyskiego. Komisarzy dla obu komisariatów mianował arcybiskup wrocławski.

The text gives a chronological description of the creation and development of the ecclesial administrative structures in the foreign (namely Austrian and since 1918 Czechoslovakian) part of the archdiocese of Wrocław.

The division of the diocese of Wrocław was mainly an effect of the so called Silesian Wars (1740–1763). Most dioceses, including the episcopal city of Wrocław, were included in Prussia then. A smaller part, with the entire Cieszyn Silesia and a portion of Nysa Silesia, remained under the jurisdiction of Austria and later Austria-Hungary.

The end of the First World War led to the emergence of new states and consequently to changes in the structure of church administration. Cieszyn Silesia was divided between Czechoslovakia and Poland. The church administration on the Polish lands was incorporated into the new diocese of Katowice, established in 1925. In the territories owned by Czechoslovakia, a legally independent Commissariat for Eastern Silesia was established. A similar legally independent Commissariat was formed in Nysa Silesia, a part of Czechoslovakia at that time. The commissioners for both these commissariats were appointed by the Archbishop of Wrocław.

This structure was then profoundly changed after the Second World War. Immediately after the

Do w ten sposób ukształtowanej struktury kościelnej istotne zmiany wniosła II wojna światowa. Zaraz po niej, z uwagi na sytuację polskiej części diecezji wrocławskiej, doszło do utworzenia Administracji Apostolskiej Czeskiego Cieszyna. Chociaż zapowiadano możliwość utworzenia odrębnej diecezji, w rzeczywistości nie było to możliwe ze względu na ówczesną sytuację polityczną. Dopiero w 1996 r., wraz z powołaniem diecezji ostrawsko-opawskiej, struktura administracji kościelnej na tym terenie uzyskała ostateczny kształt.

war ended and because of the then situation of the Polish part of the diocese of Wrocław, the Apostolic Administration of Český Těšín was formed. Although plans had been announced to create a separate diocese, they had to be abandoned because of the political situation at that time. It was not until 1996 that the diocese of Ostrava-Opava was established and thus the ecclesial administration structure got its final shape there.

Niniejszy artykuł dotyczy zmian w organizacji kościelnej dwóch nowo powstałych i jednocześnie sąsiadujących państw, czyli Czechosłowacji i Polski. Czechosłowacja została proklamowana 28 października 1918 r. Po 123 latach niewoli Polska uzyskała niepodległość 11 listopada 1918 r. Oba nowo powstałe państwa były stopniowo ukonstytuowane i stworzyły wszechstronną i funkcjonującą strukturę administracyjną. Oczywiście nie obyło się bez problemów.

Jedną z tych trudnych sytuacji dwóch stykających się ze sobą jednostek państwowych było znalezienie nowej wspólnej granicy państwowej między innymi na terenie Śląska Cieszyńskiego, którego terytorium oba państwa chciały całkowicie dla siebie. Wreszcie, po wszystkich perypetiach polityczno-militarnych, w tym po tak zwanej wojnie siedmiodniowej w 1919 r., dnia 28 lipca 1920 r. na konferencji Rady Ambasadorów w belgijskim uzdrowisku Spa uchwalono, a następnie zrealizowano ostateczny podział pomiędzy oba kraje Śląska Cieszyńskiego wraz z jego stolicą. Polska otrzymała dla siebie północno-wschodnią część, o powierzchni 1002 kilometrów kwadratowych (ok. 44% terytorium), oraz większą część stolicy regionu – Cieszyna. Czechosłowacja otrzymała terytorium w kierunku południowo-zachodnim o powierzchni 1280 kilometrów kwadratowych (ok. 56% terytorium) wraz z robotniczo-przemysłowym przedmieściem Cieszyna, dzielnicą Saska Kępa, która pod nową nazwą: Czeski Cieszyn, stała się stolicą czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. W samym mieście granicę stanowiła rzeka Olza. Te decyzje miały również wpływ na kształt struktur kościelnych.

Okres 1742–1918

Diecezja wrocławska (od 1929 r. archidiecezja) została utworzona w 1000 r. Siedzibą biskupów wrocławskich stał się Wrocław. W tym czasie, z wyjątkiem Śląska Opawskiego, diecezja ta obejmowała cały Dolny i Górny Śląsk. Stopniowo powstawała jego struktura administracyjna, której podstawowym elementem była parafia. Około 10 parafii tworzyło archiprezbiterat (analogicznie na Morawach – dekanat), na czele którego stał archiprezbiter (dziekan). Kolejnym poziomem tej struktury był komisariat (na Morawach – archiprezbiterat), który składał się

z 5–10 archiprezbiteratów. Na jego czele stał komisarz. Liczba tych komisariatów w diecezji wrocławskiej wahała się od 8 do 12. Przy pomocy tej struktury biskup (od 1929 r. arcybiskup) zarządzał diecezją.

W okresie objętym niniejszym opracowaniem, w wyniku wojen śląskich z 1742 r. diecezja wrocławska została podzielona na dwie części. Większa, z miastem biskupim Wrocław, znajdowała się w Prusach (a później w Niemczech), mniejsza część znajdowała się na terenie Austrii (później Austro-Węgier). Mniejsza część składała się z dwóch odrębnych terytoriów: Śląska Cieszyńskiego ze stolicą w Cieszynie i południowej części Dolnego Śląska z centrum w mieście Jesionik (do 1947 r. – Frywałdów / Freiwaldau). W strukturze diecezji Śląsk Cieszyński był wspomnianym komisariatem. Dolny Śląsk jako terytorium został podzielony nową granicą państwową, dlatego biskup wrocławski utworzył w 1746 r. dla lepszej administracji w tej południowej części diecezji nowy komisariat. W 1770 r. oba te komisariaty zostały podporządkowane nowo utworzonemu wikariatowi generalnemu z siedzibą w Cieszynie¹, dla którego biskup mianował wikariusza generalnego², który w jego imieniu kierował administracją kościelną obu komisariatów, znajdujących się na terenie Austrii. Stan ten trwał do końca I wojny światowej. Następnie, w wyniku wspomnianych już wyżej zmian polityczno-ustrojowych, doszło również do przekształceń na polu organizacji kościelnej.

Zmiany w organizacji 1918–1920

Komisariat cieszyński

Już w 1919 r., kiedy stało się jasne, że obszar Śląska Cieszyńskiego zostanie podzielony między Czechosłowację i Polskę, biskup wrocławski na tym terenie zreorganizował administrację kościelną. Istniejący dotychczas komisariat cieszyński został podzielony na dwa nowe komisariaty. Dla terenów, które odtąd znalazły się pod jurysdykcją państwa polskiego, był utworzony komisariat cieszyński dla polskiej części (Teschner Kommissariat polnischen Anteils)³. Komisarzem tego komisariatu był mianowany dotychczasowy komisarz komisariatu cieszyńskiego, ks. prałat Jan Sikora⁴, archiprezbiter cieszyński i proboszcz parafii św. Marii Magdaleny w Cieszynie.

¹ Aż do 1891 r. nie posiadał stałego miejsca. Siedzibą było zawsze aktualne miejsce posługi duszpasterskiej wikariusza generalnego. Od 1894 r. ma stałą siedzibę w Cieszynie, niezależnie od miejsca posługi duszpasterskiej wikariusza generalnego.

² Tę funkcję pełniło łącznie dziesięciu z nich: Justus Vilém hrabě Pražma z Bílkova (1770–1796), Antonín Alois Löhn (1796–1806), Josef Karel Schipp (1806–1836), Pavel Prutek (1836–1842), Mateusz Opolski (1843–1850), Antonín Helm (1850–1872), bp Franciszek Śniegoń (1872, bp 1883–1891), Karel Findinský (1892–1897), Karol Hudziec (1897–1902), Jiří Kolek (1902–1925).

³ *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921*, s. 127.

⁴ Sikora Jan – ur. 6 VIII 1854 r., święc. 21. XII 1876 r., proboszcz w Cieszynie 1897–1939, zm. 6 III 1939 r.

Dla terytorium tej części Śląska Cieszyńskiego, która znalazła się na terenie Czechosłowacji, utworzono książecko-biskupi komisariat dla czeskiego Śląska wschodniego (Fürstbischöfliches Kommissariat für Tschechisch-Ostschlesien)⁵. Komisarzem tego komisariatu został mianowany 24 marca 1919 r. proboszcz parafii w Morawce, ks. prałat Stanislav Weissmann⁶.

Na podstawie wspomnianej wyżej konferencji Rady Ambasadorów w belgijskim uzdrowisku Spa w 28 lipca 1920 r., której decyzje zostały uszanowane zarówno przez stronę czeską, jak i polską, ustalono na terytorium Śląska Cieszyńskiego granicę pomiędzy obydwojma państwami.

W ten sposób struktura kościelna na Śląsku Cieszyńskim została podzielona na dwa wyżej wymienione komisariaty: na komisariat cieszyński w Polsce, ten składał się z czterech archidiecezji (Bielsko, Cieszyn, Skoczów, Strumień), 31 parafii i 3 lokalii, oraz na książecko-biskupi komisariat dla czeskiego Śląska wschodniego, który składał się również z czterech archidiecezji (Frýdek, Fryštát, Jablunkov, Karviná), z 40 parafiami, 3 lokaliami oraz jedną parafią i jedną lokalnią z dekanatu cieszyńskiego – a więc łącznie z 41 parafiami i 4 lokaliami⁷.

12 października 1920 r. biskup wrocławski rozszerzył kompetencje ks. prałata Stanislava Weissmanna do poziomu kompetencji wikariusza generalnego⁸.

Komisariat nyski

Choć komisariat nyski z siedzibą w dzisiejszym Jesioniku został formalnie przemianowany na książecko-biskupi nyski komisariat dla czeskiego Śląska zachodniego (Fürstbischöfliches Neisser Kommissariat für Tschechisch-Westschlesien), w organizacji terytorialnej tego komisariatu⁹, czyli w strukturze archidiecezji oraz parafii, nic się nie zmieniło. Komisariat tworzyły cztery archidiecezje (Jeseník, Jánský Vrch, Vidnava, Zlaté Hory), w sumie 28 parafii i 6 lokalii¹⁰. Od 1914 r. komisariatem tym zarządzał archidiecezjowy proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Jesioniku, ks. prałat Josef Neugebauer¹¹. W związku z nową sytuacją również w tym komisariacie stanowisko komisarza uzyskało w 20 października 1920 r. uprawnienia wikariusza generalnego¹².

⁵ *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921*, s. 133.

⁶ Stanislav Weissmann – ur. 15 IV 1866 r., święc. 6 VII 1891 r., proboszcz w Morávce 1906–1922, proboszcz w Karviné 1922–1938, w 1922 r. mianowany papieskim prałatem domowym, w 1936 r. mianowany prepozytem i komisarzem książecko-biskupiego komisariatu dla czeskiego Śląska wschodniego 1919–1938, od 1938 r. na emeryturze we Frydku, zm. 8 VII 1946 r.

⁷ *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921*, s. 125-139.

⁸ V. Peter, *Rodáci bruzovské farnosti na vinici Páně. Životopisné nástiny 17 kněží*, Ostrava 1955, mps, rozdział: *Msgr. Stanislav Weissmann*, s. 4.

⁹ *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921*, s. 139.

¹⁰ Tamże, s. 139-143.

¹¹ Neugebauer Josef – ur. 23.10.1850 r., święc. 5.07.1875 r., proboszcz w Jesioniku 1893–1926, komisarz książecko-biskupiego komisariatu dla czeskiego Śląska zachodniego 1914–1926, zm. 1 V 1926 r.

¹² *Kommissariats-Verordnungen für den tschechischen Anteil 1921*, s. 553, IV. Veränderungen im Stande der Geistlichkeit.

Formalnie były komisariaty czechosłowackie – według diecezjalnego schematyzmu¹³ – podporządkowane Wikariatowi Generalnemu w Cieszynie, aczkolwiek uprawnienia komisarzy w czechosłowackiej części archidiecezji wrocławskiej zostały rozszerzone do poziomu wikariuszy generalnych, a tym samym zostali oni skutecznie niezależni od wikariatu generalnego w Cieszynie. Po obu stronach granicy państwowej dalszy rozwój struktur kościelnych szedł już jednak własną drogą.

Okres 1921–1938

Po polskiej stronie granicy rozwój struktur kościelnych posuwał się szybko w kierunku utworzenia nowej diecezji. O jej utworzeniu zdecydował papież Pius XI, 28 października 1925 r. wydając bullę *Vixdum Poloniae unitas*. Publikował w niej nie tylko swoją decyzję o utworzeniu nowej diecezji na Górnym Śląsku, ale także kodyfikował podstawowe zarysy terytorialne tej nowej diecezji ze stolicą biskupią w Katowicach. Do tej diecezji został również włączony komisariat polskiej części Śląska Cieszyńskiego przy jednoczesnym zaniku wikariatu generalnego w Cieszynie 1 grudnia 1925 r.

Po czechosłowackiej stronie granicy już wyżej opisany stan struktur kościelnych pozostał niezmienny aż do 1938 r. Komisarzem wschodniego komisariatu był aż do 1938 r. ks. prałat Stanislav Weissmann. W komisariacie zachodnim funkcję komisarza pełniło na zmianę w sumie czterech księży. W 1926 r., po śmierci ks. prałata Josefa Neugebauera, był mianowany na to stanowisko archiprezbiter i proboszcz z Písečné, ks. Rudolf Hofmann¹⁴. Tenże kapłan, po około dziesięciu latach pełnienia tego urzędu, za względów zdrowotnych zrezygnował z tego stanowiska. 19 czerwca 1935 r. na jego miejsce został powołany profesor historii Kościoła w seminarium¹⁵ w Widnawie, ks. dr Karl Harbich¹⁶. Ten po kilku miesiącach został niespodziewanie odwołany z tego stanowiska.

W tym czasie obowiązywała już umowa pomiędzy Stolicą Apostolską a Republiką Czechosłowacką, podpisana w styczniu 1928 r., znana jako *Modus vivendi*¹⁷.

¹³ *Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1922*, s. 126-145.

¹⁴ Rudolf Hofmann – 24 VII 1866 r., święc. 25 XI 1888 r., proboszcz w Písečné 1918–1936, komisarz 1926–1936, zm. 9 VIII 1936 r.

¹⁵ Seminarium Duchowne w Widnawie (niem. Die Philosophisch-Theologische Hochschule und das Priesterseminar zu Weidenau) powołał do życia bp Georg Kopp w 1899 r. jako instytucję, której celem były kształcenie i formacja duchowieństwa dla potrzeb austriackiej części diecezji wrocławskiej. Seminarium istniało do 1945 r. Przewinęło się przez jego mury ok. 370 alumnów.

¹⁶ *Verordnungen des erzbischöflichen Kommissariates für Tschechisch-Westschlesien 1935*, č. 3/1935, s. 26: Personalnachrichten. Karl Harbich, ThDr. – ur. 3 IX 1893 r., święc. 8 VII 1917 r., od 1 VI 1925 r. profesor historii Kościoła, patrologii i prawa kanonicznego w seminarium we Widnawie, komisarz między 1936 a 1941–1945, zm. 11 I 1954 r.

¹⁷ „Modus vivendi“ (dosł. po czesku: *způsob života*) jest, zgodnie z prawem międzynarodowym, umową między dwoma podmiotami państwowymi, która w przyszłości ma być zastąpiona ratyfikowaniem definitywnej umowy międzynarodowej, co w przypadku umowy ze Stolicą

Umowa ta zawierała między innymi ustalenia dotyczące tak dostosowania granic archidiecezji i diecezji w Czechosłowacji do granic państwa, jak również postulat uzyskania akceptacji ze strony rządu Czechosłowacji dla kandydatów na stolice biskupie czy też arcybiskupie na terenie całego państwa. W duchu tego porozumienia sytuację czechosłowackiej części diecezji wrocławskiej chciano rozwiązać, próbując utworzyć nową diecezję. Starań tych, z różnych powodów, nie udało się jednak zrealizować¹⁸.

Właśnie dzięki istnieniu tej umowy państwo czechosłowackie nieoczekiwanie, a jednocześnie skutecznie interweniowało w sprawie mianowania ks. Harbicha komisarzem komisariatu zachodniego. Co prawda nie chodziło tu o wybór nowego biskupa czy arcybiskupa, jak uzgodniono w *Modus vivendi*, jednak władze państwowe, powołując się właśnie na ten dokument w sensie analogii prawnej, odrzuciły bez podania przyczyn kandydaturę ks. Harbicha, nie udzielając mu tak zwanej „państwowej aprobaty” na pełnienie funkcji komisarza.

W tej sytuacji abp Bertram ustąpił, odwołując wcześniej przez siebie mianowanego księdza ze stanowiska, a 6 listopada 1935 r.¹⁹, zgodnie z życzeniem władz państwowych powołał na stanowisko komisarza komisariatu zachodniego kapłana narodowości czeskiej, profesora teologii pastoralnej w seminarium w Widnawie, ks. dr. Františka Onderka²⁰. Ten funkcję komisarza pełnił do grudnia 1938 r.

Oprócz podejmowania zwykłych działań duszpasterskich wrocławski abp Adolf Bertram wykonał jeszcze jeden niezwykle krok, dzięki któremu nie tylko wzmocnił duchową więź z macierzystą diecezją, ale także pogłębił tożsamość katolików obu komisariatów w odniesieniu do regionu, w którym żyją. Postanowił on uhonorować i na swój sposób podnieść rangę głównych kościołów obu komisariatów, obdarzając je tytułem „fary”²¹, a ówczesnym proboszczom tych kościołów nadając tytuł „prepozyta”²². Dokonało się to dnia 11 czerwca 1936 r., w uroczystość Bożego Ciała. Swoją decyzję uzasadnił słowami: „(...) chcę nadać znaki godności kościelnej dwóm szczególnie ważnym świątyniom na Śląsku wschodnim i zachodnim. Dlatego nadaję zarówno kościołowi parafialnemu we Frywałdowie, jak i kościołowi parafialnemu w Karwinie rangę fary, a każdemu z ich proboszczów tymczasowy tytuł prepozyta”²³.

Apostolską nosi nazwę konkordatu. Ten z kolei pomiędzy Republiką Czechosłowacką (od 1993 r. Republiką Czeską) a Stolicą Apostolską nie został dotychczas zawarty.

¹⁸ *Modus vivendi inter Sanctam Sedem et Rempublicam Cecoslovacham*, w: *Acta curiae archiepiscopalis Olomucensis*. Olomouc 1928, č. 5, s. 57-59.

¹⁹ *Handbuch des Bistums Breslau für das Jahr 1936*, s. 123.

²⁰ František Onderek, ThDr. – ur. 13 X 1888 r., święc. 23 VII 1912 r., profesor teologii pastoralnej, liturgiki oraz katechetyki w seminarium we Widnawie 1920–1945, komisarz 1936–1938, komisarz specjalny i wikariusz generalny dla części archidiecezji wrocławskiej w Republice Czeskiej 1945–1947, administrator apostolski 1947–1962, zm. 24 X 1962 r.

²¹ Czes. probošství.

²² Czes. probošt.

²³ „Úřední zprávy arcibiskupského komisariátu v Karvině” č. 3 (1936), s. 42.

Chodziło o kościół parafialny św. Henryka w Karwinie²⁴ i o kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Jeseniku. Te kościoły stały się farami, a ich aktualni proboszczowie zostali personalnie prepozytami²⁵. Chodziło o ks. prał. Stanislava Weissmana, komisarza komisariatu wschodniego w Karwinie, i o ks. Engelberta Neugebauera²⁶, proboszcza w Jesioniku, komisarza komisariatu zachodniego w Jesioniku.

Jak pisał dalej arcybiskup: „Niech ten zaszczyt będzie radością dla tamtejszych parafian, a także niech stanowi zachętę dla tych konkretnych proboszczów do dalszego wytrwania w pełnej miłości pracy dla dobra ludu i ojczyzny”²⁷.

W tym okresie nie tylko w Niemczech i Europie Środkowej, ale w całej Europie rósł w siłę faszyzm i osiągnął tragiczny szczyt.

Okres 1938–1945

Okupowana część Śląska Cieszyńskiego

12 marca 1938 r. doszło do anszlusu Austrii, czyli przyłączeniu Austrii do III Rzeszy. W następstwie tych wydarzeń 30 września 1938 r. nastąpiło podpisanie układu monachijskiego. W dniach od 1 do 10 października 1938 r. wojska niemieckie zajęły pogranicze czeskie i włączyły je do III Rzeszy. W październiku 1938 r. Czeski Cieszyn został zajęty przez wojska polskie i włączony do Polski. Pociągało to za sobą konieczność zmiany organizacji administracji kościelnej.

Zgodnie z decyzją Stolicy Apostolskiej administracja parafii okupowanych przez wojska polskie przypadła diecezji katowickiej. Były to parafie dekanatów: Fryštát, Jablunkov i Karviná, czyli 25 parafii, oraz niektóre parafie dekanatu frydeckiego i śląsko-ostrawskiego, czyli 4 parafie, łącznie 29 parafii²⁸. 8 listopada 1938 r. ks. prałat Stanislav Weissmann przekazał biskupowi katowickiemu Stanisławowi Adamskiemu stanowisko komisarza komisariatu wschodniego, opuścił parafię i schronił się w domu spokojnej starości przy Sanktuarium Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny we Frydku. Biskup katowicki wyznaczył ks. prałata Wilhelma Kasperlika²⁹

²⁴ Kościół pw. św. Henryka w Karwinie został zbudowany w latach 1893–1897 w stylu neorenesansowym i mógł pomieścić do 4000 osób. Padł ofiarą szkód górniczych. To spowodowało, że 18 IV 1955 r. kościół, mimo swojej niepodważalnej wartości historycznej, został oficjalnie zamknięty, a 12 X 1960 r. ostatecznie rozebrany.

²⁵ Nadanie tytułu „prepozyta” związane było z przywilejem noszenia podczas uroczystości kościelnych na żółto-białej wstędze krzyża biskupiego, wielkością i kształtem identycznego jak krzyże, które noszone były przez kanoników wrocławskich, dodatkowo opatrzonego wizerunkiem patrona kościoła, z którym ta funkcja była związana.

²⁶ Engelbert Neugebauer – ur. 13 X 1888 r., święc. 21 VII 1914 r., proboszcz w Jesionniku 1926–1941, w 1936 r. mianowany prepozytem, komisarz 1938–1941, zm. 13 I 1941 r.

²⁷ „Úřední zprávy arcibiskupského komisariátu v Karvině” č. 3 (1936), s. 43.

²⁸ *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*, s. 126-127.

²⁹ Wilhelm Kasperlik – ur. 6 IX 1873 r., święc. 5 VII 1899 r., wikariusz generalny diecezji katowickiej 1927–1934, wikariusz generalny na terechach Zaolzia, anektowanych przez Polskę 1938–1939, zm. 12 XII 1958 r.

na swojego wikariusza generalnego, który kierował administracją kościelną na tym terenie³⁰.

Zanim udało się choć trochę utrwalić napiętą sytuację społeczną, wybuchła II wojna światowa. Polska była okupowana przez wojska hitlerowskie i sowieckie. Zajęte przez Polskę terytorium czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego weszło w skład Rzeszy Niemieckiej. 1 stycznia 1940 r. administracja kościelna na tym terenie została ponownie przekazana pod jurysdykcję arcybiskupa wrocławskiego. Utworzony został wtedy komisariat zaolżański (Kommissariat des Olsagebiets), a 28 stycznia 1940 r. na jego czele stanął ks. Anton Wodarz³¹, archiprezbiter i proboszcz parafii w Paulusgrund³² koło Raciborza (Ratiborza).

Czechosłowacka część Śląska Cieszyńskiego w Protektoracie Czech i Moraw

W Czechosłowacji pozostały dwa dekanaty z większością swoich parafii: Frýdek i Śląska Ostrawa. W sumie było 17 parafii³³. Również tutaj decyzją Stolicy Apostolskiej administracja duchowa została tymczasowo przeniesiona do archidiecezji ołomunieckiej pod jurysdykcją arcybiskupa ołomunieckiego Leopolda Prečana. Archiprezbiter śląsko-ostrawski i proboszcz parafii we Vratimovie, ks. prałat Karel Tesarčík³⁴, na podstawie udzielonej mu jurysdykcji zarządzał tym terytorium w randze komisarza³⁵ w latach 1938–1941³⁶.

Komisariat nyski

Jeśli chodzi o komisariat zachodni, w wyniku podpisania układu monachijskiego stał się on w całości terytorialnie częścią III Rzeszy. Na przełomie listopada i grudnia 1938 r. abp Adolf Bertram odwołał z funkcji komisarza ks. dr. Františka Onderka, a 5 grudnia 1938 r. mianował na jego miejsce wspomnianego już prepozyta i proboszcza jesionickiej parafii, ks. Engelberta Neugebauera³⁷. Ze względu na nową sytuację polityczną i społeczną jego uprawnienia odpowiadały kompetencjom komisarzy innych komisariatów archidiecezji wrocławskiej. Kiedy 13 stycznia 1941 r. ks. Engelbert Neugebauer niespodziewanie zmarł, funkcję komisarza ponownie objął ks. profesor Karol Harbich³⁸.

Ten stan rzeczy, to znaczy istnienie dwóch komisariatów, zarządzanych bezpośrednio przez kurię arcybiskupią z Wrocławia, a w części archidiecezji

³⁰ Dokładniej zobacz: H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2000, s. 64–69.

³¹ Anton Wodarz – ur. 28 VII 1879 r., święc. 23 VI 1905 r., proboszcz w Paulusgrundu 1916–1975, zm. 27 IV 1975 r.

³² Dziś Pawłów, około 8 km na zachód od Raciborza.

³³ *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*, s. 127–128.

³⁴ Karel Tesarčík – ur. 23 X 1865 r., święc. 1890 r., proboszcz w Vratimovie 1922–1941, komisarz 1938–1941, do 1942 r. na emeryturze we Frydku, zm. 17 IV 1947 r.

³⁵ *Catalogus cleri archidioecesis olomucensis 1941*, s. 47–48.

³⁶ *Catalogus cleri archidioecesis olomucensis 1943*, s. 117–121.

³⁷ *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1940*, s. 10.

³⁸ *Pfarr-Chronik Zuckmantel 1822–1980*, s. 201.

wrocławskiej, znajdującej się w protektoracie i administrowanej przez kurię ołomuniecką, trwał do końca wojny i ogłoszenia pokoju w maju 1945 r.

Okres 1945–1977

Pod względem terytorialnym została przywrócona sytuacja sprzed podpisania układu monachijskiego, to znaczy sytuacja z września 1938 r. Nie było jednak do końca jasne, kto na terenach archidiecezji wrocławskiej w przedwojennych granicach odrodzonej powojennej Czechosłowacji był upoważniony do działania przez arcybiskupa wrocławskiego.

21 czerwca 1945 r. delegacja złożona z trzech księży (František Onderek, Otto Furch i Karl Harbich) odwiedziła ciężko chorego wrocławskiego abp. Adolfa Bertrama, który przebywał wówczas w swojej letniej rezydencji na Janowej Górze koło Javorníka i negocjowała z arcybiskupem utworzenie Biura Nadzwyczajnego Powiernika Arcybiskupiego z siedzibą w Czeskim Cieszynie. Specjalnym komisarzem arcybiskupa, odpowiedzialnym za ten urząd, został mianowany ks. dr František Onderek, a ks. Otto Furch był mianowany jego sekretarzem. Od 1 lipca 1945 r. urząd ten rozpoczął działalność w Czeskim Cieszynie.

Arcybiskup Adolf Bertram zmarł 6 lipca 1945 r. Po jego śmierci wrocławski wikariusz kapitulny, ks. dr Ferdynand Piontek, mianował od 1 września 1945 r. ks. dr. Onderka wikariuszem generalnym czechosłowackiej części archidiecezji wrocławskiej, a jego urząd podniósł do rangi wikariatu generalnego.

Między innymi ze względu na niejasności prawne dotyczące dalszego istnienia archidiecezji wrocławskiej rozpoczęto negocjacje zarówno w sprawie wyrównania granic państwowych z granicami administracji kościelnej, jak również w sprawie niezależności czechosłowackiej części diecezji wrocławskiej w duchu *Modus vivendi* z 1929 r. Negocjacje te przebiegały pomyślnie, tak więc decyzją papieża Piusa XII z 26 czerwca 1947 r. czechosłowacka część archidiecezji wrocławskiej została odłączona od jurysdykcji arcybiskupa wrocławskiego i ogłoszona niezależną administracją apostolską z siedzibą w Czeskim Cieszynie, podlegającą bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Ksiądz dr František Onderek został mianowany administratorem apostolskim z prawem noszenia insygnii biskupich: mitry i pastorału, oraz ze wszystkimi prawami i obowiązkami rezydencjalnego biskupa³⁹.

W „nyskiej” części administracji apostolskiej Czeskiego Cieszyna nastąpiła głęboka przemiana życia społecznego i religijnego, spowodowana wysiedleniem ludności niemieckiej. Na czeskim Śląsku Cieszyńskim, choć wypędzenie Niemców nie wpłynęło w sposób zasadniczy na strukturę społeczeństwa, intensywny rozwój górnictwa węgla kamiennego oznaczał związane z tym migracje ludności i znaczące zmiany w ich preferencjach religijnych. Od 1948 r., wraz z nadejściem

³⁹ Dokładniej zob. O. Furch, *Z mých paměti o vzniku a zániku Apoštolské administratury v Českém Těšíně*, mps, Frýdek 1985.

komunistycznych rządów totalitarnych, jakkolwiek rozwój życia lokalnego Kościoła stał się niemożliwy. Zaledwie tylko w ramach struktur parafialnych dozwolone były msze św. i nabożeństwa, ale sprawowane pod ścisłą kontrolą władz państwowych.

Kiedy 29 września 1962 r. administrator apostolski, ks. dr František Onderek, zmarł, administratorem administracji apostolskiej w Czeskim Cieszynie został⁴⁰ ks. Antonín Veselý⁴¹.

30 grudnia 1977 r. Stolica Apostolska wydała decyzję o nowym dostosowaniu granic kościelnych na Morawach. W wyniku tych zmian administracja apostolska w Czeskim Cieszynie została przyłączona do archidiecezji ołomunieckiej. Przeszła więc istnieć jako odrębna jednostka kościelna.

Okres 1977–2022: diecezja ostrawsko-opawska

W strukturach archidiecezji ołomunieckiej czechosłowacka część archidiecezji wrocławskiej funkcjonowała przez prawie 20 lat. Po zmianach polityczno-społecznych, które nastąpiły po 1989 r., wznowiono negocjacje, mające na celu utworzenie nowej diecezji na czeskim Śląsku. Starania te zwieńczyła bulla papieża Jana Pawła II *Ad Christifidelium spirituali* z 30 maja 1996 r., na mocy której poprzez wydzielenie 11 dekanatów z archidiecezji ołomunieckiej ustanowił on diecezję ostrawsko-opawską. Pierwszym biskupem nowej diecezji mianował papież bp. Františka Václava Lobkowicza. Główną siedzibą nowej diecezji stała się Ostrawa. Ze względów historycznych papież wyznaczył również Opawę jako drugą stolicę diecezji. Ta decyzja znalazła swoje odzwierciedlenie także w nazwie nowej diecezji. Obecnie, po śmierci biskupa Františka Václava Lobkowicza († 17 lutego 2022 r.), bp Martin David zarządza diecezją jako administrator apostolski.

W ten sposób zakończyły się (lub są na ukończeniu) kilkusetletnie wysiłki prowadzące do ustanowienia diecezji „śląskiej” w obrębie morawskiej prowincji kościelnej.

⁴⁰ Ks. Antonín Veselý został powołany na to stanowisko przez czechosłowackich urzędników państwowych. Nigdy nie otrzymał zgody Stolicy Apostolskiej na pełnienie tej funkcji.

⁴¹ Antonín Veselý – ur. 29 VI 1918 r., święc. czerwiec 1944 r., sekretarz administratora apostolskiego Františka Onderki 1951–1953, wikariusz generalny 1953–1962, 29 X 1962 r. jako tak zwany „ordynariusz czeskokieszyński” rozpoczął sprawować rządy w administraturze apostolskiej Czeskiego Cieszyna, zm. 1 12 1983 r. Dokładniej zob. T.B. Zbranek, *Ordinář českotěšínský Antonín Veselý*, Těšínsko 51, 2008, č. 2, s. 25-27.

Bibliografia

Žródla

Schematyzmy

Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr 1921, 1922, 1938–1941.

Catalogus cleri archidioecesis olomucensis 1941, 1943.

Katalog olomoucké arcidiecéze 1986.

Wiadomości diecezjalne

Acta curiae archiepiscopalis Olomucensis, Olomouc 1928.

Úřední zprávy Kníže-biskupského komisariátu v Karviné 1925–1938.

Verordnungen des Fürstbischöflichen General-Vikariat-Amtes zu Teschen 1906–1916, 1918–1920.

Kommissariats-Verordnungen für den tschechischen Anteil 1921.

Verordnungen des fürstbischöflichen Kommissariat-Amtes in Freiwaldau 1922–1934.

Verordnungen des fürstbischöflichen Neisser Kommissariates Tschechisch-Westschlesien 1927–1930.

Verordnungen fürstbischöflichen Neisser Kommissariates Tschechisch-Westschlesien 1927–1930.

Verordnungen des erzbischöflichen Kommissariates Sandhübel für Tschechisch-Westschlesien 1931–č. 2/1935.

Verordnungen des erzbischöflichen Kommissariates für Tschechisch-Westschlesien 1935, č. 3/1935.

Kroniki

Pfarr-Chronik Zuckmantel 1822–1980.

Literatura

Adámek M., *Filosoficko-teologické učiliště a kněžský seminář ve Vidnavě (1899–1945)*. Strojopis. Vratimov 1982.

Furch O., *Z mých pamětí o vzniku a zániku Apoštolské administratury v Českém Těšíně*. Strojopis. Frýdek 1985.

Larisch J., *Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzół, kněz, vysokoškolský pedagog a mučedník*. Ostrava 2016.

Londzin J., *Historja Generalnego wikarjatu w Cieszynie*. Cieszyn 1926.

Myszor J., *Administracja kościelna polskiego Śląska Zaolziańskiego 1938–1940*, w: P. Chmiel, J. Drabina, *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności* (Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien Band 9), Ratingen 2000, s. 215-252.

Olszar H., *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w Drugiej Rzeczypospolitej*. Katowice 2000.

Peter V., *Rodáci bruzovské farnosti na vinici Páně. Životopisné nástiny 17 kněží*, Ostrava–Michálkovice 1955, mps.

- Pindur D., *Mons. Otto Furch. Významná osobnost římskokatolické církve na Těšínsku ve 20. století*. Těšínsko 59, 2016, č. 2, s. 37-50.
- Pindur D., *Náboženský vývoj od poloviny 19. století do současnosti*, w: Jež R., Pindur D., Wawreczka H. i in., *Český Těšín 1920-2020*, Český Těšín–Ostrava–Třinec 2020, s. 378-443.
- Pindur D., *Proměny církevní správy ve Slezsku*, w: *Lidé a krajina českého Slezska. Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu*, edd. R. Lipovski, Hruška L., Jarošová L., Ostrava 2021, s. 365-389.
- Pindur D., *Úprava hranic farnosti Staré Hamry na podzim roku 1939. Příspěvek k dějinám církevní správy Slezska*, Těšínsko 62, 2019, č. 2, s. 37-60.
- Stanzel J.G., *Kirchliche Organisation, insbes. die Pfarreiorganisation im Freiwaldauer Gebiet vom 18. Jahrhundert bis Gegenwart*, t. VII: *Svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku*, Historický seminář na téma Církevní život v dějinách Jesenicka. Sborník referátů. Jeseník 2007, s. 18-26.
- Zbranek T.B., *Ordinář českotěšínský Antonín Veselý*. Těšínsko 51, 2008, č. 2, s. 25-27.

Słowa kluczowe: diecezja wrocławska, biskup wrocławski, struktura administracji kościelnej, wikariat generalny, komisariat

Keywords: diocese of Wrocław, bishop of Wrocław, ecclesial administration structure, general vicariate, commissariat